

29. Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1890. – Т. 11. – С. 578.
30. Переговський В. Із історії міста Старокостянтинова... – С. 25.
31. Опис володінь князя Януша Острозького у південно-східній Волині 1615 року. – С. 98.
32. Там само. – С. 97.
33. Атаманенко В.Б. Описи замків князів Острозьких першої половини XVII ст. – С. 124.
34. Там само.
35. Атаманенко В.Б. Описи замків князів Острозьких першої половини XVII ст. // Середньовічні і ранньомодерні споруди Волині: Збірник наукових праць / Під ред. В. Собчука. – Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник. – Тернопіль „Видавництво Астон”, 2006. – С. 118-125.
36. Баранович О.Л. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. – К.: [Друкарня Всеукраїнської Академії Наук], 1930.
37. Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Переклад, упорядкування і передмова Ірини Ворончук. – Київ – Старокостянтинів: Національна Академія наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2001.
38. Заяць А.Є. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів: Видавництво «Добра справа», 2003.
39. Опис володінь князя Януша Острозького у південно-східній Волині 1615 року. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009.
40. Переговський В. Із історії міста Старокостянтинова. Заснування його князем Костянтином Костянтиновичем Острозьким, татарські спустошення, про православні церкви і католицькі монастирі в тому місті // Опис володінь князя Януша Острозького у південно-східній Волині 1615 року. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – С. 10-44.
41. Тесленко І. Заславська замкова книга як джерело до історії Південно-Східної Волині // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2009. – Т. 19. – Кн. 1. – С. 233-257.
42. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J. / Wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. – Lipsko, 1841. – Т. 7.
43. Moskal K. In Castro Nostro Tarnoviensi: Zamek Tarnowski jako rezydencja, warownia i centrum administracyjno-gospodarcze dóbr tarnowskich. – Tarnów, 2004.
44. Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1886. – Т. 7.
45. Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1890. – Т. 11.

Акаш КРИШАН (Київ)

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО У ВОЛИНСЬКИХ МІСТАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст. (на прикладах Ковеля та Олики)

Одним із наріжних каменів у дослідженні історії розвитку українського міста у добу Середньовіччя та ранньомодерний час є вивчення процесу функціонування у ньому самоврядних структур, які формували суспільство нового типу. І якщо спосіб функціонування Магдебурзької системи у містах Центральної Європи вже непогано вивчений, то таке важливе питання, як його адаптація в українських урбанізаційних осередках Речі Посполитої ще потребує додаткового дослідження. В цьому плані приклад волинських Ковеля та Олики, міські книги яких досить добре збереглися до наших днів, є унікальним. Особлива вартість цих джерел полягає у тому, що книги збереглися за другу половину XVII ст., тобто період, який для новітньої української історіографії є малодослідженим. Окремо слід відзначити, що обрання в якості об'єктів для дослідження саме цих вищезазначених урбаністичних осередків напряму пов'язане із особливістю правового статусу кожного з них у 1648-1700 рр. Адже, якщо Ковель протягом другої половини XVII ст. залишався центром королівського староства, то «сусідня» Олика перебувала у приватній власності впливового магнатського роду Радзивилів.

Протягом другої половини XVII ст. уся влада у місті з магдебурзьким статусом (як і до цього) теоретично(!) належала магістрату – органу міського самоврядування, що складався з двох колегій – ради і лави. До складу першої входили «радці» (або «райці», нім. *Ratman*) під керівництвом бурмістра, а до другої – лавники (або «присяглі», нім. *Schefen*), очолювані війтом¹. Цікаво, що до кінця XVII ст. в деяких українських містах існували допоміжні судові структури у складі міської лави – колегії т. зв. «шафарів»². Незважаючи на те, що згідно із Магдебурзькими статутами кількість членів магістрату мала становити 12 осіб (за кількістю Божих апостолів)³, в українських містах цього правила могли і не дотримуватися.

Розпочнемо з міста Ковеля, яке отримало Магдебурзький привілей ще у 1518 р. і протягом другої половини XVII ст., попри значні економічні збитки та демографічні втрати, завдані Хмельниччиною, продовжувало функціонувати як повноцінний урбаністичний осередок Володимирського повіту Волинського воєводства Речі Посполитої.

Протягом другої половини XVI – першої половини XVII ст. у Ковелі діяли органи міського самоврядування, однак точно невідомо, чи міщани могли в цей час самостійно, без втручання старостинської адміністрації, обирати членів магістрату. В будь-якому разі, міська громада неодноразово зверталася до королів з проханням підтвердити її давні права і свободи (привілеї Сигізмунда III 1611 р. та Владислава IV 1635 р.)⁴.

Отже, у другій половині XVII ст. у Ковелі функціонували вже «повноцінні» органи міського самоврядування

– рада та лава, які, відповідно, очолювали квартальний бурмістр та лентвійт⁵. Останній здійснював загальне керівництво обома урядовими структурами магістрату і був присутнім практично на усіх засіданнях, що вони проводили. Ця ситуація не була винятковою для міст Речі Посполитої другої половини XVII ст. Наприклад, в малопольському королівському місті Ужендові лавничу судову колегію теж очолював лентвійт за відсутності у місті уряду війта⁶.

Відповідно до королівського привілею, ковельські міщани мали право переобирати членів магістрату щорічно у найближчий після Нового року понеділок⁷. З-поміж радців обирався бурмістр, який керував радою місяць, після чого передавав свої повноваження старшому з колег. Щодо кількісного складу ковельської ради, то на підставі проаналізованих джерел можемо стверджувати, що вона була такою ж, як і в багатьох інших містах Речі Посполитої (наприклад, Любліні, Грубешові, Ужендові) і нараховувала 4 особи⁸. У Ковелі 1660-1690-х рр. спостерігалася цікава тенденція ведення записів до актових книг, відповідно до якої міський писар неодноразово називав усіх райців «бурмістрами», незважаючи на те, що цей уряд міг посідати лише один із них⁹. Такі «помилки» в актах трапляються доволі часто, і це наводить на думку про те, що для членів ковельського магістрату не існувало різниці, скільки «бурмістрів» є у раді.

Щодо кількісного складу ковельської лавничої колегії, то вона також нараховувала до 4-ох осіб, однак у судових засіданнях нерідко брали участь один-два лавники¹⁰, що може свідчити про «достатність» такої кількості помічників лентвійта у місті в останній чверті XVII ст.

Протягом другої половини XVII ст., як і до цього, міську канцелярію очолював писар – особа, що добре розбиралася у праві, завідувала міським діловодством, а іноді й освітніми закладами у місті. Тут варто відзначити, що писар, як і квартальний бурмістр, володів певними особистими привілеями, яких, наприклад, не мали райці та лавники: ще у 1556 р. королева Бона звільнила ковельських бурмістра та писаря від сплати чиншу¹¹. Важливо зазначити, що протягом другої половини XVII ст. цей уряд посідали виключно представники «католицької» громади міста¹². Останні ж посідали і уряд підписаря¹³.

Достеменно відомо, що у магістраті Ковеля протягом 1660-1700 рр. була також представлена і колегія шафарів, яка юридично підпорядковувалася лаві і могла мати у своєму складі лише 1-2 осіб. Цікаво, що за увесь досліджуваний нами період шафарями могли бути як новоприсяглі лавники¹⁴, так і абсолютно непов'язані із міськими органами самоврядування раніше особи. Шафарі разом із бурмістрами відповідно до дієвого законодавства мали щороку звітувати перед лентвійтом і усією громадою¹⁵.

Як випливає з джерел, у зазначений час між замковим та міським урядами існували тісні контакти, про що свідчить проведення обопільних засідань, місцем для яких, напевно, слугував ковельський замок. Незважаючи на факт функціонування «повноцінних» органів міського самоврядування у Ковелі у цей період, аж ніяк не варто нехтувати існуванням багатолітньої традиції підпорядкування магістрату замковим урядникам на чолі з підстаростою. Подекуди це виявлялося у фактах беззаперечного виконання волі останніх членами ковельських ради та лави. Особливо, коли у судових справах, що розглядалися останніми, у ролі позивачів фігурували шляхтичі, які часто висували свої майнові претензії як до простих міщан¹⁶, так і до членів магістрату¹⁷.

На відміну від Ковеля, інше волинське місто Олика, розташоване в сусідньому Луцькому повіті, отримало Магдебурзький привілей дещо пізніше – лише у 1564 р.¹⁸ Варто відразу ж наголосити на тому, що від цього моменту і аж до кінця досліджуваного нами періоду Олика залишалася приватним містом магнатського роду Радзивилів, які отримали цю маєтність внаслідок шлюбу троцького каштеляна Яна Радзивила з дочкою гродненського старости Ганною Кіщанкою на зламі XV-XVI ст. А вже у 1547 р. син Яна Миколай Радзивил «Чорний» отримав титул «князя на Олиці та Несвіжу». За підрахунками дослідниці Оксани Карліної, до складу Олицької волості, окрім міста і замку (побудованого у першій половині XVI ст.) входило 12 сіл Луцького і Кременецького повітів¹⁹. Олика була на Волині одним з багатьох приватних міст, і взагалі, до середини XVII ст. в українських воєводствах Речі Посполитої з поміж близько 1000 урбаністичних осередків більшість становили саме приватні міста. Наприклад, у 40-х роках XVII ст. у Брацлавському і Київському воєводствах існувало 261 місто (або 81% від кількості усіх міст), яке перебувало у власності магнатів і шляхти²⁰.

Як стверджує В. Тхор, в Олиці, як і в інших приватних містах, що мали Магдебурзьке право (наприклад, Дубно, Остріг, Костянтинів), очільника лави – війта – призначав дідич²¹. У цьому місті права війта (навіть якщо він і був з-поміж довірених слуг роду Радзивилів) були значно обмежені. Замковий уряд перебирав на себе найважливіші повноваження. Відповідно до норм Магдебурзького статуту, у ранньомодерній Олиці обиралися радецька та лавнича колегії, проте контрольно-фіскальну функцію виконувала т. зв. «колегія тридцяти мужів», яку, вірогідно, обирали щорічно. Цей спеціальний орган мав стежити за станом міських рахунків, несенням жителями Олики сторожової служби, лагодженням ушкоджених укріплень. В роботі колегії мали активно допомагати міські шафарі²².

Протягом другої половини XVII ст. в Олиці, окрім «колегії тридцяти мужів», діяли також і типові для інших волинських міст самоврядні структури. Достеменно відомо, що у 1666-1694 рр. міський уряд очолював війт²³ (лентвійт²⁴). Сталою за чисельністю була колегія райців, яка складалася з квартального бурмістра і трьох райців²⁵. В цей же час слушно зауважимо, що іноді голові ради міг асистувати лише один з них²⁶, а інші, вірогідно, збиралися на судові засідання з огляду на конкретні обставини. Більш чисельною була колегія олицьких лавників. В різні роки другої половини XVII ст. вона могла нараховувати від «стандартних» 4-ох до 7-8 осіб, причому станом на початок липня 1684 р. у цій судовій колегії функціонував уряд старшого лавника. Можливо, він заміщав війта, коли останнього

не було у місті, проте очоловати усю міську раду міг лише квартальний бурмістр²⁷. Поряд з цими самоврядними структурами в Олиці протягом другої половини XVII ст. діяла і вже згадувана колегія шафарів, яка в останній чверті XVII ст. нараховувала у своєму складі 5 осіб, причому двоє з них обиралися магістратом, інші – громадою з поміж «тридцяти мужів»²⁸.

Потрібно зауважити, що в Олиці, як і у Ковелі, лава та рада провадили спільні засідання. Однак присутній на них міський писар у своїх записах не титулював усіх членів ради «бурмістрами», як це робив його ковельський колега²⁹.

Упродовж всіх років досліджуваного нами періоду члени Ковельського магістрату неодноразово звітували про стан справ у місті перед замковою адміністрацією. Так, 16 лютого 1672 р. лава і рада виступили перед королівським підстаростою Олександром Петриковським³⁰, доповівши про свою діяльність³¹. Якщо ковельська рада оновлювала свій склад за активної участі у цьому процесі членів лави, то поповнення останньої відбувалося у «точечний» спосіб, за рахунок чого ця судова колегія майже постійно налічувала у своєму складі традиційне число лавників (чотири). Відзначимо, що обрання нових членів лави могло відбуватися у доволі незвичні терміни³². Олицька рада кооптувала до свого складу абсолютно сторонніх людей, а, отже, не вбачала у лавничій колегії дієвий ресурс для такого поповнення³³. На відміну від традиційних принципів, що їх мали б дотримуватись щодо виборів нової ради та лави ковельські міщани, на практиці ми бачимо зовсім іншу ситуацію. Так, 9 лютого 1673 р. на спільному засіданні магістрату, окрім вже зазначених осіб, були присутні Ян Кононович, Федір Максимович, Олександр Іванович та Андрій Снорівський, про яких у записі є примітка, що вони належать до «старої ради»³⁴. Саме після цього у раді функції квартального бурмістра знову почав виконувати вже відомий нам Богдан Андрійович, і цей факт свідчить про те, що статус «колишніх» членів магістрату скоріше існував лише де юре, а де факто ситуація була кардинально іншою³⁵.

Абсолютно протилежною виглядала подібна ситуація в Олицькому магістраті, і тут варто наголосити на тому, що колишні члени суддівських колегій практично не брали участь у засіданнях на рівні з дієвими райцями і лавниками³⁶. Члени магістрату (як колишні, так і новоприсяглі) не фігурують серед учасників «колегії тридцяти мужів»³⁷. Цілком логічним є припустити, що остання та міський уряд діяли паралельно, але кожен мав власні функції та компетенцію.

Водночас і Ковельський, і Олицький магістрати мали багато чого спільного. Так, лави обох міст, які спеціалізувалися на розслідуванні кримінальних справ, вислуховували свідчення, допитували обвинувачених, допомагали лентвійту ухвалювати вироки злочинцям, розглядали деякі цивільні справи – про повернення боргів, оцінку майна і т.п.³⁸ Іноді позивачі та відповідачі сумнівалися у компетентності лавників щодо правильної оцінки їхнього майна для здійснення операцій продажу-купівлі або повернення боргу³⁹. Часто лавники на прохання міщан просто оцінювали їхню худобу, якщо господарі хотіли її продати на ковельському базарі чи деінде. Також члени Ковельського магістрату займалися оцінкою нерухомого майна представників міської громади.

Принагідно зауважимо, що ковельські та олицькі міські книги 60-90-х років XVII ст. свідчать про цілковиту відсутність хоча б відносно чіткого «розкладу» проведення судових сесій членами обох магістратів. У королівському і приватному містах засідання відбувалися у різні дні тижня, а на початку зими і в середині літа міський уряд з незрозумілих причин тимчасово припиняв свою діяльність. Це, у свою чергу, суперечить принципам, що їх дотримувалися судові колегії у деяких інших містах Речі Посполитої, де досить чітко функціонував розпорядок стосовно розгляду скарг та позовів міщан. Так, в Ужендові члени магістрату проводили засідання та розглядали справи спочатку щосереді, потім також щопонеділка, а пізніше і кожного дня, включаючи навіть неділю, якщо цього вимагала ситуація⁴⁰.

Представники «національних» громад у магістраті Ковеля. Протягом другої половини XVII ст. у місті продовжували діяти самоврядні інституції, які репрезентували «християнську» частину («русинів» та «поляків») громади Ковеля. Єврейський кагал міста, як ми вже згадували, перебував під юрисдикцією підстарости, який здійснював судочинство і щодо усіх інших жителів староства, на яких не поширювалися особливі самоврядні права.

На чолі міської громади аж до середини XVII ст. стояв призначуваний королем війт, що походив зі шляхетського стану⁴¹ і сам тримав на службі села в старостві⁴². Наприкінці 1640-их органи самоврядування у Ковелі зазнали докорінних змін. З цього часу (1649)⁴³ і надалі очільником міської громади замість війта стає лентвійт. Оскільки відтепер вищих урядників магістрату обирали самі міщани, а замкова адміністрація лише затверджувала, то, відповідно, новобрані лентвійти другої половини XVII ст. вже не являлися володільцями сіл на території Ковельського маєтку. З восьми відомих на сьогодні ковельських лентвійтів – шестеро були «русинами», і лише двоє належали до т. зв. «католицької громади»⁴⁴.

Порівнюючи записи в актових книгах міста довоєнних років із наступними згадками про діяльність міського уряду у 60-90-их рр. XVII ст., бачимо, що події Хмельниччини практично зовсім не змінили кількісних показників «національної приналежності» міських урядників: на кінець квітня 1646 р. у Ковелі діяла більшість – 5 осіб (в тому числі лентвійт і бурмістр) – були представниками «русинської громади»⁴⁵. У перше повоєнне десятиліття, а саме 1661 р. з п'яти міських урядників – четверо (серед них і лентвійт з бурмістром) були «русинами»⁴⁶.

Протягом 1661-1700 рр., як і до цього, міську канцелярію очолював писар – особа, що добре розбиралася у

праві, завідувала міським діловодством, а іноді й освітніми закладами у місті. Тут варто відзначити, що писар, як і кварталний бурмістр, володів певними особистими привілеями, яких, наприклад, не мали райці та лавники: ще у 1556 р. королева Бона звільнила ковельських бурмістра та писаря від сплати чиншу⁴⁷. Важливо зазначити, що протягом другої половини XVII ст. цей уряд посідали виключно представники «католицької» громади міста⁴⁸. Останні ж посідали і уряд підписаря.⁴⁹

Достеменно відомо, що у магістраті Ковеля протягом 1660-1700 рр. була також представлена і колегія шафарів, яка юридично підпорядковувалася лаві і могла мати у своєму складі лише 1-2 осіб. Цікаво, що за увесь досліджуваний нами період шафарями могли бути як новоприсяглі лавники⁵⁰, так і абсолютно непов'язані із міськими органами самоврядування раніше особи. Шафарі разом із бурмістрами відповідно до дієвого законодавства мали щороку звітувати перед лентвійгом і усією громадою⁵¹. З відомих на сьогодні 18 ковельських шафарів, які перебували на міському уряді у 1660-1690-их рр. лише двоє належали до «католиків», інші ж – 16 – були представниками «русинської» громади⁵².

Протягом другої половини XVII ст. Ковельський магістрат очолювали досить заможні міщани, серед яких траплялися представники і «католицької» (Г. Добростанський, С. Бобовський), і «руської»⁵³ (М. Ніфанович, Я. Супрунович, О. Семенович) «національних» громад. Перебуваючи на цьому уряді, вони, безперечно, користувалися певним правовим імунітетом, однак по втраті його часто ставали достатньо вразливими у юридичному аспекті. Водночас їхні матеріальні статки, а подеколи і авторитет сімейних «кланів», до яких вони належали, допомагали їм залагодити подібні ситуації та знову висуватися на міські уряди, приміром, райців та бурмістрів.

Загалом, щодо «професійної» приналежності членів ковельського магістрату останньої чверті XVII ст., то переважна більшість із них належали (а часто і очолювали) до майже усіх ремісничих цехів, які на той час функціонували у Ковелі. Вартий уваги є факт, відповідно до якого міщани «кооптовані» до ради/лави могли входити до складу цехів як до, так і по спливу терміну свого перебування на міських урядах⁵⁴. Щодо решти представників міської громади, що посідали відповідні уряди у магістраті, то, оскільки не маємо конкретних свідчень про їхнє «ремісниче» походження, можемо вважати, що вони займалися торгівлею чи «огородництвом», господарюючи на своїх земельних угіддях⁵⁵.

Отже, як можемо вважати, впродовж другої половини XVII ст. до ковельських ради і лави (а на той час ці структури були надто тісно пов'язані між собою) обиралися, переважно, заможні міщани, які чи то займалися торгівлею, чи то належали до ремісничих цехів міста. Втім, певний відсоток від загальної кількості обраних до магістрату протягом 1675-1700 рр. складають і т. зв. «крєвняки» колишніх лентвійтів, кварталних бурмістрів і райців, яким, зазвичай, вдавалося «успадкувати» уряди, що їх посідали їхні близькі родичі. Однак ця остання теза ажніж не дозволяє зробити висновок про наявність певної «родинної олігархії» у ковельських органах міського самоврядування, оскільки до ради і лави, причому неодноразово, могли бути «кооптовані» і не «свої» особи – наприклад, новоприсяглі міщани, які, відповідно, не мали потужних родинних чи дружніх зв'язків у місті, але намагалися їх отримати, щоб «вкорінитися» у громаді.

Представники «національних» громад у магістраті Олики. Практично тотожною виглядає ситуація із визначенням «національної» приналежності того чи іншого міського урядника в Олиці. З п'яти відомих на сьогодні олицьких вїтв другої половини XVII ст. лише двоє (Станіслав Харменський і Адам Тоговицький) належали до «католицької» громади міста, тоді як інші були русинами⁵⁶. Очевидно, власники Олики вважали за краще таким чином задовольнити соціальні вимоги не католицької громади міста. Щодо кількісного співвідношення олицьких райців і лавників, то тут виникає певна диспропорція у різні роки. Так, у 1666 р. з трьох бурмістрів двоє були «русинами», до тієї ж «національної» групи належали і обидва лавники⁵⁷. Уряд міського писаря, як і у Ковелі, посідав виключно представник «католицької» громади⁵⁸. Але за невідомих нам обставин вже у 1684 р. олицька лава «зростає» кількісно: до її складу на той час входять шестеро міщан, з них – 2 «русини» і 4 «католики». У раді ж зберігається однакова кількість представників обох «національних» громад – по дві особи. В наступні роки «русини» отримують ще більше місць у раді, а «католики», в свою чергу, «окуповують» лаву. Так, у 1692 р. уся олицька рада є «русинською», а з трьох міських лавників двоє – «католики». Таким «національний» склад радецької колегії в Олиці залишався аж до кінця XVII ст.⁵⁹

На відміну від Ковеля, в Олиці, як ми вже зазначали, діяла «колегія тридцяти мужів», яка разом із місцевими шафарями виконувала допоміжну функцію при міському уряді. Наразі нам відомо лише про «національний» склад однієї каденції органу, який було обрано на загальноміській елекції на початку липня 1684 р. З тридцяти «мужів» лише двоє, як можна припустити, могли належати до «католицької» громади, а відтак безсумнівну перевагу у кількості місць у цій колегії здобули олицькі «русини». Водночас колегія шафарів (2 особи) складалася виключно з «католиків»⁶⁰.

Щодо визначення «соціального» складу олицького міського уряду та усіх допоміжних структур, то тут маємо певні труднощі з огляду на скупість джерельних даних. Так, відомо, що новобрані у 1692 р. райці і лавники належали до олійницького, кравецького і ковальського цехів, а багато хто з їхніх попередників активно займався рільництвом і купівлею/продажем нерухомості та земельних володінь у місті⁶¹. Тобто на практиці маємо приблизно таку ж картину, як і в Ковелі.

Загалом підсумовуючи наше дослідження, зазначимо, що характерною рисою більшості українських міст, розташованих на Волині у другій половині XVII ст. була їх залежність від місцевих землевласників, які продовжували

втручати у життя громад навіть після надання їм Магдебурзького привілею. Також на розвиток системи органів міського самоврядування значно впливала сама громада, яка не завжди потребувала чіткого дотримання принципів та норм «німецького» права. Відтак правила корегувалися самими міщанами або ж представниками старостинських урядів. Магдебурзька система міського самоврядування в українських містах Речі Посполитої (зокрема, і в Ковелі та Олиці), мала особливі прикмети, чому посприяли їхні статуси як центрів королівського староства та приватного мастку відповідно. Суть цих специфічних рис самоврядування добре ілюструють такі ознаки:

- судові засідання у магістратах Ковеля і Олики відбувалися за участі представників обох самоврядних структур (ради і лави) під загальним головуванням лентвійта, який увібрав основні функції вїйта;
- до складу органів міського самоврядування у Ковелі та Олиці у зазначений період входили представники обох християнських громад – «католицької» і «руської», причому у різні роки кількісне співвідношення перших та останніх не надто відрізнялися. Відомо, що «русини» посідали більшість урядів у раді і лаві, однак писарями були представники лише «католицької» частини міського населення. До самоврядних структур у цих волинських містах здебільшого входили заможні міщани, часто це були купці та цехмістри місцевих ремісничих об'єднань;
- щорічні вибори до ковельської ради відбувалися за чітко встановленим графіком за активної участі цехмістрів, а іноді і попередніх урядників. Втім, існуючі щодо цього приписи могли порушуватися з огляду на конкретні потреби членів магістрату. Наразі через скупість джерел нез'ясованим залишається питання щодо того, як саме і коли відбувалися вибори до олицьких міського уряду;
- усіх канонів Магдебурзького права у ранньомодерних Ковелі і Олиці часто не дотримувалися, зокрема, окремі представники ради і лави могли посідати свої уряди по декілька років (десятиліть), хоча в деяких випадках виконання повноважень обмежувалося 2-3 тижнями;

1. Góralski Z. *Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce*. – Warszawa, 2000. – S. 182-183.

2. У своїй монографії М. Владимирський-Буданов називає таких урядників «шефенами», додаючи, що в магістраті вони займали найнижчий щабель, див. Владимирський-Буданов М.Ф. *Німецьке право в Польщі та Литві. Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в.* – Львів, 1903. – Ч. 1. – С. 29.

3. Детальніше про це див. Білоус Н. *Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування*. – К., 2008. – С. 116.

4. Архив ЮЗР. – К., 1869. – Ч. 5, т. 1. – С. 109; Сас П.М. *Феодальніе города Украины в конце XV – 60-х годов XVI в.* – К., 1989. – С. 181.

5. Детальніше див. Центральний Державний Історичний Архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 35, оп. 1, спр. 5-11.

6. Surdacki M. *Urzędów w XVII i XVIII wieku. Miasto. Społeczeństwo. Życie codzienne*. – Lublin, 2007. – S. 94. В той же час у сусідньому з Ковелем містечку Миляновичах функціонували уряди і вїйта, і лентвійта. Див. ЦДІАК України. – Ф. 1401, оп. 1, спр. 1, арк. 288 зв., 302 зв., 357 зв.-358, 391; ф. 35, оп. 1, спр. 11, арк. 24.

7. Сас П.М. *Феодальніе города Украины...* – С. 179.

8. Surdacki M. *Urzędów w XVII i XVIII wieku...* – S. 79.

9. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 3, арк. 324 зв.-325.

10. Там само. – Спр. 5, арк. 110 зв., 178 зв.; спр. 6, арк. 53, 158; спр. 6а, арк. 12, 152 зв.; спр. 7, арк. 14, 21, 33зв.

11. Архив ЮЗР. – К., 1869. – Ч. 5, т. 1. – С. 57.

12. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 2, арк. 2; спр. 5, арк. 5 зв.; спр. 8, арк. 117 зв.; спр. 7, арк. 2; спр. 8, арк. 180 – 180 зв.; спр. 10, арк. 42 зв.; спр. 11, арк. 4 зв., 147.

13. Там само. – Спр. 2, арк. 119.

14. Там само. – Спр. 10, арк. 13 зв., 17 зв., 227 зв.; спр. 11, арк. 165-165 зв.

15. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 1, арк. 2-2 зв.

16. Там само. – Спр. 6 а, арк. 161 зв.; спр. 7, арк. 98 зв.-99; спр. 9, арк. 8-8 зв., 230-230 зв.; спр. 11, арк. 29 зв., 43-43 зв., 119, 137 зв., 163 зв.-164.

17. Там само. – Спр. 10, арк. 58 зв., 60, 222 зв.; спр. 11, арк. 86-87.

18. У 1618 р. Сигізмунд III підтвердив цей привілей міській громаді. Див. Архив ЮЗР. – Ч. 5, т. 1. – С. 60-63.

19. Карліна О. *Олицький замок в історії Волині. // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 2008. – С. 177.

20. Стрішенець М. *Магдебурзьке право в містах України другої половини XVI – середини XVII ст. // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність). Тези міжнародної науково-практичної конференції*. – Рівне, 1993. – С. 30.

21. Тхор В. *Міське самоврядування на Волині у другій половині XVII – XVIII ст. // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність). Тези міжнародної науково-практичної конференції*. – Рівне, 1993. – С. 31-34.

22. Там само. – С. 33.

23. ЦДІАК України. – Ф. 1237, оп. 1, спр. 1, 2.

24. Там само. – Спр. 1, арк. 5 зв.-6 зв.

25. Там само. – Спр. 1, арк. 12, 27.

26. Там само. – Спр. 1, арк. 5.

27. Там само. – Спр. 1, арк. 5 зв., 22-22 зв., 27.

28. Там само. – Арк. 27 зв.

29. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 3, арк. 324 зв. – 325, 332 зв., 334 зв., 335 зв., 346 зв., 349, 351 зв.

30. Олександр Петриковський і надалі згадується як ковельський підстароста і головний патрон Ковельського магістрату.

див. Там само. – Арк. 163-164, 165 зв.

31. Там само. – Арк. 143-144 зв.

32. Там само. – Арк. 236 зв.

33. Там само. – Ф. 1237, оп. 1, спр. 1-2.

34. Там само. – Арк. 248.

35. Там само. – Арк. 251.

36. Там само. – Спр. 1, 2.

37. Там само. – Спр. 1, арк. 27 зв.

38. Там само. – Ф. 35, оп. 1, спр. 3, арк. 327, 328 зв., 360 зв., 374.

39. Там само. – Спр. 4, арк. 8 зв.

40. *Surdacki M. Urzędów w XVII i XVIII wieku...* – S. 100.

41. Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569-1673 / Передмова Патриції Кеннеді Грімстед. Упор. Г. Боряк, Г. Вайс та ін. – К., 2002. – С. 468, 478, 516.

42. Там само. – С. 537.

43. Ярошинський О.Б. Волинь у роки української національної революції середини XVII ст. – К., 2005. – С. 373.

44. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 1, арк. 30 зв.-32; спр. 2, арк. 2; спр. 3, арк. 311; спр. 5, арк. 103 зв.; спр. 5, арк. 103 зв.; спр. 6, арк. 25; спр. 6, арк. 25; спр. 7, арк. 178; спр. 8, арк. 6; спр. 9, арк. 160; спр. 10, арк. 157 зв. – 158; спр. 9, арк. 179; спр. 9, арк. 265.

45. Там само. – Спр. 1, арк. 30 зв.-32.

46. Там само. – Спр. 2, арк. 2.

47. Архив ЮЗР. – К., 1869. – Ч. 5, т. 1. – С. 57.

48. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 2, арк. 2; спр. 5, арк. 5 зв.; спр. 8, арк. 117 зв.; спр. 7, арк. 2; спр. 8, арк. 180-180 зв.; спр. 10, арк. 42 зв.; спр. 11, арк. 4 зв., 147.

49. Там само. – Спр. 2, арк. 119.

50. Там само. – Спр. 10, арк. 13 зв., 17 зв., 227 зв.; спр. 11, арк. 165-165 зв.

51. Там само. – Спр. 1, арк. 2-2 зв.

52. Там само. – Спр. 7, арк. 133; спр. 8, арк. 120, 126 зв., 179 зв., 253 зв.; спр. 10, арк. 17 зв., 51 зв., 227 зв.; спр. 11, арк. 82, 165-165 зв., 255 зв.

53. Водночас у сусідньому містечку Миляновичах протягом 1667-1691 рр. вїттами і лентвїттами обирали практично лише представників «русинської» громади. Див. Там само. – Ф. 1401, оп. 1, спр. 1, арк. 288 зв., 299-300, 302 зв., 304, 357 зв.-358, 391.

54. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 7, арк. 195 зв., 243 зв.; спр. 8, арк. 209-209 зв.; спр. 10, арк. 18, 47, 68.

55. Там само. – Спр. 3, арк. 314, 332, 349, 351 зв.; спр. 4, арк. 70 зв., 243; спр. 5, арк. 5 зв., 24; спр. 6, арк. 2, 67 зв., 116 зв., 139 зв.; спр. 6а, арк. 141, 147 зв., 190; спр. 8, арк. 26, 49 зв.; спр. 10, арк. 39, 44 зв.; спр. 11, арк. 1, 2, 71, 162.

56. Там само. – Ф. 1237, оп. 1, спр. 1, арк. 3 зв., 12, 13 зв. – 14, 26-26 зв.; спр. 2, арк. 1, 1 зв., 9. Архив ЮЗР. – Ч. 5, т. 1. – С. 189-190.

57. Там само. – Ф. 1237, оп. 1, спр. 1, арк. 3 зв., 4 зв., 5.

58. Там само. – Арк. 5 зв., 12 зв.

59. Архив ЮЗР. – Ч. 5, т. 1. – С. 190.

60. ЦДІАК України. – Ф. 1237, оп. 1, спр. 1, арк. 27 зв.

61. Там само. – Спр. 1, арк. 13 зв.-14, 17 зв., 22-22 зв., 27 зв.; спр. 2, арк. 4 зв., 10, 20 зв.

Неопубліковані джерела

62. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 10 [Ковельська міська книга за 1694–1697 рр.]. – 227 арк.

63. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 11 [Ковельська міська книга 1697–1700 рр.]. – 273 арк.

64. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 3 [Ковельська міська книга за 1665–1670 рр.]. – 381 арк.

65. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 4 [Ковельська міська книга за 1670–1673 рр.]. – 310 арк.

66. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 5 [Ковельська міська книга за 1673–1676 рр.]. – 189 арк.

67. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 6 [Ковельська міська книга за 1676–1678 рр.]. – 190 арк.

68. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 6 а [Ковельська міська книга за 1676–1680 рр.]. – 196 арк.

69. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 7 [Ковельська міська книга за 1680–1686 рр.]. – 279 арк.

70. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 8 [Ковельська міська книга за 1686–1690 рр.]. – 283 арк.

71. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 9 [Ковельська міська книга за 1690–1694 рр.]. – 283 арк.

72. ЦДІАК України. – Ф. 1237, оп. 1, спр. 1 [Олицька міська книга за 1666–1692 рр.]. – 45 арк.

73. ЦДІАК України. – Ф. 1237, оп. 1, спр. 2 [Олицька міська книга за 1692–1697 рр.]. – 24 арк.

74. ЦДІАК України. – Ф. 1401, оп. 1, спр. 1 [Миляновецька міська книга за 1586–1735 рр.]. – 591 арк.

Опубліковані джерела

75. Архив ЮЗР. – К., 1869. – Ч. 5, т. 1. – 675 с.

76. Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569-1673 / Передмова Патриції Кеннеді Грімстед. Упор. Г. Боряк, Г. Вайс та ін. – К., 2002. – 984 с.

77. Білоус Н. О. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. – К., 2008. – 358 с.

78. Владимирский-Буданов М.Ф. Німецьке право в Польщі та Литві. Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. – Львів, 1903. – Ч. 1. – 176 с.

79. Карліна О. Олицький замок в історії Волині. // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – С. 177-180.

80. Сас П.М. Феодальніе города Украины в конце XV – 60-х годов XVI в. – К., 1989. – 230 с.